

Amerikan Cargill'e ilişkin yargı kararlarının uygulanmamasının adil yargılanma hakkı ihlali olduğuna ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Bursa Barosu Başkanlığı ve diğerleri / Türkiye kararına dair notlar
(Karar tarih: 19.06.2018, Başvuru no: 25680/05)

1) Özet

Başvurucuların, Orhangazi/Bursa'da bulunan bir tarım arazisine, Amerikan Cargill firması tarafından nişasta fabrikasının inşası ve faaliyete geçmesine olanak sağlayan idari işlemlerin yürütmelerinin durdurulması ve iptali talebiyle açtıkları davalar sonucunda, dava konusu idari işlemlerin iptaline karar verilmiş ve bu davalar kesinleşmiştir.

Anılan iptal kararlarının idare tarafından uygulanmaması nedeniyle, başvurucular tarafından bu kez Başbakan, Bayındırlık ve İskan Bakanı, Bursa Valisi, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı ve Gemlik Belediye Başkanı hakkında suç duyurusunda bulunulmuş ve tazminat davası açılmıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulunca Başbakan ve Bakanın da kararların uygulanmamasından dolayı sorumlu olduklarını değerlendirmiştir.

Bu arada, 2005 yılında Cargill firmasının sahip olduğu arazi, Bakanlar Kurulu kararıyla "özel endüstri bölgesi" ilan edilmiş, başvurucular tarafından dava açılması sonucunda söz konusu Bakanlar Kurulu kararının iptaline karar verilmiştir.

Yargı kararlarının uygulanmaması nedeniyle AİHM'e başvurulmuş, AİHM tarafından ulusal makamların, yıllarca kesin ve bağlayıcı birçok yargı kararını uygulamaya yönelik gerekli tedbirleri almaktan kaçınarak, başvuranların etkin bir yargısal korumadan ve Sözleşmenin 6/1.maddesi hükümlerinin etkili şekilde uygulanmasından yoksun bıraktığı değerlendirilerek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6/1.maddesinin ihlal edildiğine hükmedilmiştir.

2) Bursa Barosu Başkanlığı, Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği Başkanlığı ve bazı başvurucuların Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 34.maddesine göre "mağdur" olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği hakkında değerlendirme

- Sözleşme'nin 34. maddesi: *"Bu Sözleşme veya protokollerinde tanınan haklarının Yüksek Sözleşmeci Taraflar'dan biri tarafından ihlal edilmesinden dolayı mağdur olduğunu öne süren her gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları Mahkeme'ye başvurabilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasını hiçbir surette engel olmamayı taahhüt ederler."*
- Sözleşme'nin 35.maddesi *"Aşağıdaki hallerde Mahkeme, 34. madde uyarınca sunulan bireysel başvuruları kabul edilemez bulur:*
 - a) *Başvurunun konu bakımından Sözleşme veya Protokollerinin hükümleriyle bağdaşmaması, dayanaktan açıkça yoksun veya bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde olması, veya;*
 - b) *Başvurucunun önemli bir zarar görmemiş olması; meğer ki Sözleşme ve Protokolleri ile güvence altına alınan insan haklarına saygı ilkesi başvurunun esastan incelenmesini gerektirsin. Ancak ulusal bir mahkeme tarafından gereği gibi incelenmemiş hiçbir dava bu gerekçe ile reddedilemez."*

- Mahkemeye göre, Sözleşmenin 34. maddesi kapsamında bir başvuru yapılabilmesi için gerçek kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grupları, Sözleşmede tanınan hakların ihlali sonucunda mağdur olduğunu iddia edebilmelidir. Böyle bir ihlalin mağduru olduğunu iddia etmek için, prensip olarak, kişi, dava konusu işlemde doğrudan etkilenmiş olmalıdır (Tănase / Moldova, No. 7/08, § 104, AİHM 2010 ve Aksu / Türkiye No. Türkiye, No 4149/04 ve 41029/04, § 50, AİHM 2012).
- Mahkeme, Bursa Barosu'nun kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olarak, kamu hukuku tüzel kişiliğinin olduğunu, bu nedenle, Bursa Barosu'nun Sözleşme'nin 34. maddesi çerçevesinde hükümet dışı kuruluş veya ortak menfaati olan kişi grubu olarak nitelendirilmenin zor olacağını değerlendirmiştir. Sonuç itibariyle Bursa Barosu Başkanlığı'nın Sözleşmenin 34. maddesi kapsamında mağdur olduğunu iddia edemeyeceği sonucuna vararak, başvurunun bu kısmının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.
- Doğayı ve Çevreyi Koruma Derneği Başkanlığı ve bazı başvuru sahiplerinin, uygulanmadığı iddia edilen yargı kararlarında taraf olmadıkları ve bazılarının sadece açılan tazminat davalarında taraf oldukları belirtilerek, Sözleşmenin 34. maddesi kapsamında doğrudan veya dolaylı olarak mağdur olmadıkları gerekçesiyle, Mahkeme tarafından söz konusu başvuruların kabul edilemez olduğuna karar verilmiştir.
- Mahkeme'ye göre, dava konusu idari işlemlerin iptali davaları, aktif olarak katılan ve dava ehliyeti mahkemeler tarafından sorgulanmayan Ali Arabacı, Ali Rahmi Beyreli, Nadir Erol, Levent Gençelli, Mustafa Özçelik ve Yahya Şimşek, Sözleşmenin 34. maddesi kapsamında mağdur olduklarını iddia etmeleri mümkündür.

3) Hükümetin iç hukuk yollarının tüketilmediği ve başvurunun 6384 sayılı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun kapsamında olmasına rağmen bu yola başvurulmadığı yönündeki iddiası hakkında değerlendirme

- Mahkemeye göre, başvuru, Mahkemeye başvurmadan önce çeşitli iç hukuk yollarına başvurmak zorunda ise de, bu hukuk yollarının son adımına başvurudan sonra ve kabul edilebilirlik hakkında karar verilmeden önce ulaşılması tolere edilebilir (Rafaa / Fransa, No. 25393/10, § 33, 30 Mayıs 2013). Somut olayda, başvuru sahipleri çeşitli davalar derdest iken, ancak dava konusu idari işlemler hakkında yürütmenin durdurulması hakkında kararlar verildikten sonra yaptıkları gözlemlenmiştir. Üstelik, söz konusu idari işlemlerin iptali ile ilgili davalar, Mahkeme tarafından başvurunun kabul edilebilirliği hakkında karar vermeden önce tamamlandığı hususunda da tartışma bulunmamaktadır.
- 6384 sayılı Kanun yoluna başvurulmadığı iddiasına ilişkin olarak ise, Mahkeme, bu başvurunun yalnızca idari işlemlerin iptaline ilişkin davalarda yargılamanın makul bir süre sonuçlandırılmadığı iddiasıyla değil, her şeyden öte ilgili idari işlemlerin iptaline ilişkin kararların ısrarla uygulanmaması nedeniyle, başvuruların adaletin tanınmamasına maruz kalıp kalmadıkları ile ilgili olduğunun altını çizmiştir. Somut olayda, başvuru sahipleri, idarenin yargı kararlarını uygulaması için çeşitli başvurular yapmışlar, yargı kararlarının uygulanmaması nedeniyle yetkililer aleyhine 2005 yılında açtıkları ve halen derdest olan tazminat davasında ise Yargıtay tarafından

Başbakan ve Bayındırlık ve İskan Bakanının bu kararların uygulanmaması için çeşitli tasarruflarda buldukları belirtildiği halde, yerel mahkeme tarafından sadece Gemlik belediye başkanının sorumluluğu yönünden inceleme yapılmıştır. Mahkemeye göre, hükümet tarafından öne sürülen 6384 sayılı Kanun yoluna başvuru ile başvuru yollarının yukarıda anılan başvuruları benzer niteliktedir. Kaldı ki, Mahkeme, Genç ve Demirkan / Türkiye (No: 34327/06 ve 45165/06 § 41, 10 Ekim 2017) kararında idari işlemlerin iptaline ilişkin yargı kararlarının uygulanmamasına ilişkin başvurularda, tazminatın Sözleşme kapsamında yeterli olmadığına hükmettiğini hatırlatarak, yapılan değerlendirmeler sonucunda başvuru yolları tarafından 6384 sayılı Kanun kapsamında kurulan Komisyona başvuruları gerekmediğini değerlendirmiştir.

4) Sözleşmenin 6.maddesinin 1.fıkrası ihlal edildiği hakkında değerlendirme

- Başvurular tarafından, Orhangazi'deki nişasta fabrikasının inşaatı ve faaliyete geçirilmesine yönelik idari işlemlerin iptaline kesin ve bağlayıcı yargı kararlarının idare tarafından ısrarla uygulanmamasının, mahkemeye etkili başvuru haklarının ihlal edildiği iddia edilmiştir.
- Sözleşmenin 6.maddesinin 1.fıkrasının ilgili kısmı: *“Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar konusunda karar verecek olan, ... bir mahkeme tarafından, makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.”*
- Mahkemenin yerleşik içtihatlarına göre, yargı kararlarının icra edilmesini isteme hakkı, mahkemeye başvuru hakkının ayrılmaz bir parçasıdır (Hornsby / Yunanistan, § 40, 19 Mart 1997). Aksi halde Sözleşmenin 6.maddesinin 1.fıkrasında düzenlenen güvencelerin tüm faydalı neticeleri ortadan kalkar. Davacının etkili bir şekilde korunması ve hukuka uygunluğun yeniden sağlanması, idari makamların kararı icra etme yükümlülüğünün olmasını gerektirir. Yargı kararının icrası engellenmemeli, hükümsüz kılınmamalı ya da gereğinden fazla geciktirilmemelidir (Bourdoz / Rusya, No:59498/00, § 34, AİHM 2002), tam ve eksiksiz olmalı ve kısmi olmamalıdır (Matheus / Fransa, §58; Sabin Popescu / Romanya, §§ 68-76). Hukuki belirsizliklerin mümkün olduğu kadar önüne geçilmesi açısından, nihai yargı kararlarının kamu makamlarınca makul bir açıklık ve tutarlılık ile uygulanması gerekmektedir. Sürekli olarak yerindeliği sorgulanması muhtemel ve devamlı olarak iptal edilme riski taşıyan nihai kararlarla öne çıkan yargı sistemleri, 6 § 1 maddesine aykırıdır (Sovtransavto Holding / Ukrayna, §§ 74, 77 ve 82, AİHM 2002) İster yargıçlar ve yürütme mensupları (Tregubenko / Ukrayna, § 36, 2 Kasım 2004) isterse adli olmayan makamlar (Agrokompleks / Ukrayna, § 150-151, 6 Ekim 2011) tarafından olsun, kararların yerindeliğinin bu şekilde sorgulanması kabul edilemez.
- Somut olayda, 1998-2000 yılları arasında fabrikanın inşaatı ile ilgili, 2000 yılından itibaren faaliyete geçmesi ile ilgili çeşitli idari işlemler ile ilgili açılan davalar sonucunda 12 Ocak 1999 tarihinden itibaren yürütmeyi durdurma kararları verilmiş, ve zaman içerisinde verilen iptal kararları da kesinleşmiştir. 26 Mart 2008 tarihinde 5751 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda değişiklik yapılması sonucunda tarım dışı faaliyetlerde kullanılan tarım arazilerinin durumu düzenlenmiştir. Sonuç itibarıyla Anayasa Mahkemesi tarafından onaylanan bu değişikliğe dayanarak, 21 Kasım 2008'de Cargill'e yeni izinler verilmiştir.

- Mahkeme, anılan kanun değişikliğinin söz konusu yargı kararlarının uygulanmasının önüne geçilmesi amacı taşıyıp taşımadığı konusunu incelemenin gerekli olmadığı düşüncesinde olduğunu belirttikten sonra, açılan tazminat davası sonucunda verilen Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında, fabrikaya ilişkin tüm idari işlemlerin kesin olarak iptal edilmesine rağmen, Başbakanı'nın Cargill şirketinin faaliyetlerinin devamının sağlanması için idari ve yasal bir temel sağlamaya yönelik olarak yeni girişimlerde bulunduğu konusunda bilgilendiren mektubu eleştirdiğini gözlemlemiştir. Söz konusu kanun değişikliğinden sonra fabrikanın faaliyetine bu değişikliğe dayanarak aldığı yeni izinler neticesinde devam edebildiği anlaşılmaktadır.
- Mahkeme, hukukun üstünlüğü ilkesinin temel unsurlarından birinin, mahkemelerin herhangi bir uyuşmazlığa ilişkin verdiği kesin kararın bir daha sorgulanamamasını gerektiren hukuki güvenlik ilkesi olduğunu hatırlatarak, somut olayda, anılan kanun değişikliğinin çok sayıda nihai ve dahası uygulanmayan yargı kararını etkisiz hale getirebilecek bir düzenleme olduğunu değerlendirmiştir.
- Sonuç itibarıyla, Mahkeme, ulusal makamların, yıllarca kesin ve bağlayıcı birçok yargı kararını uygulamaya yönelik gerekli tedbirleri almaktan kaçınarak, başvuruların etkin bir yargısal korumadan ve Sözleşmenin 6/1.maddesi hükümlerinin etkili şekilde uygulanmasından yoksun bıraktığı sonucuna vararak, Sözleşmenin 6/1.maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

5) Sözleşmenin 2 ve 8. maddelerinin ihlal edildiği iddiası Mahkeme tarafından incelenmemiştir.

Başvurucuların, Cargill nişasta fabrikasının inşası ve faaliyete geçirilmesine ilişkin idari işlemler nedeniyle, yaşam hakkı ile özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkin olarak, Mahkeme, kendisine yapılan başvurunun özellikle yargı kararlarının uygulanmamasına ilişkin olması ve Sözleşmenin 6.maddesi çerçevesinde yaptığı değerlendirme neticesinde önemli hukuki meselelerin incelenmiş olması sebebiyle Sözleşmenin 2 ve 8.maddeleri açısından inceleme yapmayı gerekli bulmamıştır.

(12.07.2018)

Av. Gamze KARADUAN NEJAT